

Locuirea în mediul urban—indicator al calității vieții

Natalia Damian

1. Pentru a contura dimensiunile urbanizării în România ajunge să spunem că între 1948 și 1972 populația urbană a crescut de la aproximativ 3 700 000 la aproximativ 8 600 000 locuitori[1].

Acest proces s-a dublat de o revoluționare efectivă tehnico-economică a construirii așezărilor, și anume industrializarea ei. Numai cu această condiție a fost posibil ca, în 1973, din totalul fondului de locuințe din mediul urban, una din patru să aibă o vîrstă de mai puțin de 8 ani. Perspectivele conturate de Congresul al XI-lea al P.C.R. sînt ca, în perioada 1975—1990, să se construiască în mediul urban 2 500 000 locuințe noi, ceea ce reprezintă tot atîtea locuințe cîte există astăzi în toate orașele țării [2].

2. În acest cadru s-au desfășurat, începînd din ultimii ani ai decadei a 7-a, un număr apreciabil de cercetări destinate să releve, între altele, unele aspecte sociologice esențiale ale noilor condiții de locuire în mediul urban. Pentru a ilustra diversitatea și complexitatea problemelor abordate, mă limitez să amintesc contextele în care s-au plasat cele mai importante studii publicate și anume:

— localități urbane mijlocii (20 000—100 000 locuitori) — Slatina [3];

— localități urbane mari (100 000—200 000 locuitori) — Brașov [4], Pitești [5].

Separat, în cadrul unor colective de cercetări aplicative, cum este Laboratorul de sociologie urbană al C.P.M.B., s-au studiat probleme sociale ale locuirii într-un anumit ansamblu din București [6], iar colectivul de cercetări sociologice de la I.S.A.R.T. a realizat un program foarte divers de studiere a condițiilor de locuit în diferite orașe ale țării [7].

Socot că, în momentul de față, numeroasele informații culese în aceste studii de teren, deși nici pe departe nu se poate considera că ar fi acoperit toate aspectele, sau măcar toate aspectele *esențiale* sub raport sociologic ale procesului vast de construcție urbană, îngăduie un anumit bilanț profitabil și pentru conduita de viitor a cercetărilor empirice și pentru elaborarea sistematică a unei teorii sociologice a urbanismului și urbanizării în țara noastră, precum și pentru practica constructivă propriu-zisă.

Evident, socot contribuția mea, care pleacă în primul rînd de la cercetările pe care le-am efectuat la Slatina și Pitești, ca o parțială pro-

punere de probleme destinate să incite dezbateri în mijlocul celor interesați.

3. Pe scurt, principalele concluzii care se desprind în mod constant din aceste studii sînt următoarele :

a. Locuințele produse prin mijloace industriale și la scară industrială reprezintă o ameliorare sensibilă a condițiilor de locuire : grație lor, dotări indispensabile pentru viața actuală — baie, apă curentă, încălzire centrală sau comună etc. — s-au propagat ca bunuri de uz curent la o scară și cu o rapiditate niciodată realizată înainte ;

b. În noile ansambluri, fenomenele specifice penuriei de locuințe — coabitarea de gospodării distincte sub același acoperămint, densitatea de locuire supranormată etc., fie dispar, cum este cazul cu cea dintîi, fie se reduc în cazul celei de-a doua, ceea ce contribuie la reducerea acestor fenomene pe total populație urbană ;

c. În noile ansambluri se realizează, în bună măsură, omogenizarea condițiilor de locuit pentru toate categoriile sociale și probabil că aici ne situăm într-unul din domeniile în care, sub acest raport, s-a realizat foarte mult pe calea ștergerii diferențelor sociale (am în vedere noile masive de locuințe și nu totalul fondului locativ, în care situația, în bună parte moștenită nu este similară) ;

d. Anumiți indici — de exemplu, scăderea masivă a frecvenței conflictelor interpersonale cu originea în noile ansambluri prezentate comisiilor de judecată de pe lîngă consiliile populare — denotă o ameliorare a relațiilor interpersonale, ceea ce este, în plus, un indiciu al influenței pozitive pe plan social, al ameliorării condițiilor de trai. (Aceasta nu exclude fenomenul real de rarefiere a relațiilor de vecinătate, care rămîne un aspect separat al procesului) ;

e. Populația resimte în mod favorabil aceste modificări, evaluînd actualele condiții direct proporțional cu diferențele obiective dintre precedentele condiții de locuire și cele actuale ;

f. Odată cu dobîndirea noilor locuințe se produc fenomene clare de stabilizare profesională, respectiv de menținere a acelorași locuri de muncă, reducîndu-se astfel fluctuația ;

g. Tehnicizarea activităților menajere în interesul gospodăriilor cu ajutorul unor înzestrări modernizate se accelerează.

Este foarte probabil că mulțimea acestor fenomene pozitive este mult mai cuprinzătoare (există, bunăoară, semne evidente că populația mai recent urbanizată și relocată în blocuri aderă în masă la noul tip de locuință). Totuși, ținînd seama de unele coordonate calitative mai apropiate de perspectiva propriu-zis sociologică, ca și de manifestarea clară a unor aspirații de locuire de nivel superior la populația cu o experiență în mediul urban mai îndelungată, cred că este necesar să prezint și acele aspecte care pot să comporte soluționări constructive diferite și ameliorate. Aceasta mi se pare cu atît mai necesar, cu cît durată mare pentru care se realizează obiectivele urbane face să fie absolut obligatorie lărgirea perspectivelor la nivelul concepției arhitecturale-urbanistice, anticipări de 40—50 de ani la nivelul proiectării, și ameliorări tehnice corespunzătoare.

Pe scurt, mi se pare că, în principal, patru concluzii ar merita o atenție specială. Ele sînt următoarele :

a. Locuirea gospodăriilor sau familiilor a fost considerată în esență ca o activitate sau ca un ansamblu de activități precumpănitor sau exclusiv individual-familiale. Lipsa dotărilor colective la nivelul blocurilor sau al unor grupări de dimensiuni reduse (provizoriu putem accepta și „unitatea de vecinătate”) atrage simultan două tendințe convergente cu sensuri *individualiste* conturate: tendința unei „autarhii gospodărești” care, chiar ajutată de un echipament lărgit și perfecționat, continuă să apese asupra resurselor de timp și forțe ale familiilor, și în primul rînd ale femeilor. (Ar fi poate util să evoc imaginea zecilor de mii de lucrătoare care zilnic își cheltuiesc multe ore pe lângă mașina de gătit cu gaze, mașina de spălat rufe, fierul de călcat electric, frigider etc. într-un cadru construit pe care l-au meritat cu prisosință și care costă în fond suficient de mult pentru a adăposti activități mai valoroase). Este probabil că și această împrejurare explică de ce proporția femeilor casnice printre mamele cu mai mult de un copil este semnificativ mai mare decît printre femeile cu un copil sau fără copii. Ținînd seama de condițiile specifice ale țării noastre, această relație nu poate avea sensul — cu cît femeile prezintă tendința de a se consacra exclusiv activităților menajere cu atît prezintă și tendința de a avea mai mulți copii, ci numai sensul invers — cu cît femeile au mai mulți copii, cu atît prezintă tendința de a se consacra exclusiv activităților menajere.

Simultan se constată tendința unei închideri, chiar izolări, în cadrul relațiilor sociale dintre locatarii unuia și aceluiași imobil.

b. Industria bunurilor de larg consum, în multe compartimente, în pofida dezvoltării realizate, a fost depășită, sub raport calitativ, la nivelul proiectării în primul rînd, de exigențele noilor locuințe: am în vedere atît unele aspecte de sortimentatie, funcționalitate, cît și de gabarite, pentru a nu mai vorbi de cele estetice. Aceasta este valabil în primul rînd pentru mobilier, dar și pentru o parte din utilajul menajer.

Din cîte îmi dau seama, relativ la cele două puncte expuse mai sus, rațiunile economice (sub raportul costurilor) pentru care s-au adoptat soluțiile ce au condus la dificultățile menționate, pot fi respectate și în cazul unor alternative mai funcționale. Problema de bază este aceea a integrării sau măcar a cooperării proiectării în construcții cu proiectarea în industria bunurilor de larg consum, precum și a considerării tuturor parametrilor economici implicați (de la producție și pînă la exploatare-întreținere).

c. Gama dimensiunilor noilor locuințe (de la 1 la 4 camere) și ponderile deținute de diferitele talii, preponderent de două camere, forțează procesul de „nuclearizare” a familiilor și reduc mult influența stimulatoare a noilor condiții de locuit asupra fertilității.

d. O altă observație, asupra căreia însă nu vom insista în rîndurile de față deoarece ea nu este legată direct de activitatea de proiectare urbană, este că accesul la o locuință nouă, și deci satisfăcătoare sub raportul standardelor de locuire, are loc, în medie, dincolo de vîrsta optimă a reproducerii, astfel că acest important mijloc — locuința, este utilizat deocamdată într-o măsură redusă ca pîrghie de stimulare a fertilității.

4. Înainte de a schița anumite perspective de lucru ce se desprind din cele prezentate pînă aici, aș dori să expun cîteva puncte de vedere

relativ la unele dimensiuni ale locuirii, care se pretează la interpretarea lor ca indicatori ai calității vieții și totodată relativ la ceea ce aş denumi orientările strategice ale urbanismului contemporan.

Fără a contesta că pentru viața umană în genere, indiferent dacă este vorba despre indivizi, grupuri, categorii sociale, sau ansamblul societății, factorii ecologici sînt foarte importanți, vitali chiar, din punct de vedere sociologic ei nu numai că nu sînt singurii care ar merita atenție, dar cred că nu sînt nici dintre cei mai relevanți (susținere care, însă, nu este valabilă pentru antropologie, de exemplu [8]). Mai mult, cred că există numeroase dimensiuni și indicatori cu conținut doar mediat sociologic — să spunem cei demografici, cum este longevitatea, sau psihologici — care sînt mai expresivi pentru caracterizarea sociologică a calității vieții. De exemplu, știm cîte mașini de spălat, televizoare, automobile ș.a.m.d. există la mia de locuitori; acestor proporții le spunem indici de saturație. Dar cîte talente artistice există la mia de locuitori? Cîți inventatori? Cîți sportivi? ș.a.m.d. Asemenea statistici, desigur cu mult mai greu de realizat decît recensămîntul frigiderelor sau al mașinilor de spălat, nici n-am ști cum să le denumim, dar cît de grăitoare ar fi pentru caracterizarea calității vieții sub raport sociologic! Cu ajutorul lor am putea studia influența în timp pe care o au modurile diferite de conducere ale societăților contemporane, modul și măsura în care se realizează omogenizarea socială în condițiile societății noastre, influența acestui proces asupra dezvoltării multilaterale a personalității și a realizării capacităților, prin comparație cu menținerea contrastelor de clasă în regimul capitalist etc.

În această lumină, limitarea analizei ameliorării condițiilor de locuire la cadrul ecologic, al condițiilor fizice, sau chiar ca să spun așa socio-fizice (ceva similar cu cele psiho-fizice) nu ne scoate din perspectiva cantitativistă.

Evidența însăși ne spune că preluarea de către industrie sau alte servicii comunale a unor sarcini care reveneau odinioară gospodăriilor individuale — procurarea și transportul apei potabile, combustibililor, producerea căldurii și luminii artificiale etc. conduce la reducerea unor cheltuieli de energie și de timp de viață, sau — ceea ce este același lucru — la creșterea disponibilităților de timp și de energie ale populației. Modificarea calitativă reală rezidă însă în orientarea acestor disponibilități pe canalele unor activități calitativ diferite; căci nu avem voie nici să punem semnul egalității, nici să facem abstracție dacă aceste disponibilități sînt orientate spre creșterea gratuită-ostentativă cum se mai spune — a consumului material propriu-zis, sau de „senzații”, spre activități gospodărești sau achizitive, spre transport pe rute ocupaționale alungite, ori sînt orientate spre creație, autoperfecționare fizică și morală, comuniunea interumană, asimilare de valori spirituale ș.a.m.d.

Doar pe această bază cercetarea sociologică poate să contribuie nu numai la cunoașterea și eventual evaluarea, dar și direct la proiectarea [9] de obiecte sau relații, care au nu numai caracteristici fizice ci și sociale, de genul așezărilor sau subsistemelor lor.

Calitatea vieții este un concept util, chiar dacă insuficient determinat, întrucît atrage atenția că într-un anumit cadru cantitativ, să spunem tehnico-economic, pot avea loc alegeri care mediază, de exemplu,

determinismul de la forțele de producție la relațiile de producție, de la baza economică la suprastructură, sau de la baza economică la fenomenele caracteristice traiului. Aceste alegeri exprimă direct valorile social-culturale pe care le împărtășește un sistem social în funcționarea lui curentă.

În chip de ilustrare, doresc să reamintesc expresia „a fi sărac dar curat”. Aici, într-un același cadru material, persoana (și mutatis mutandis colectivitatea) poate adopta diferite linii de conduită care conferă unității „persoană-cadru material” o anumită valoare de civilizație. Din acest punct de vedere, traiul poartă întotdeauna pecetea unei anumite calități, căci oricare din cele patru combinații în care pot intra cei doi termeni din expresia menționată indică o anumită calitate. Cred că nu greșesc dacă asociez interpretarea mea de aceea a profesorului Pavel Apostol conform căreia conceptul de calitate vieții este relativ la un sistem social concret istoric și la atitudinea membrilor ce-l compun față de situația în care se află [10].

În acest cadru aș dori să plasez urbanismul contemporan pe care am uitat, în general, să-l mai considerăm ca rezultat al unei alegeri, furați poate de extraordinara lui eficiență.

În realitate, în geneza urbanismului contemporan apare suficient de clară ideea alegerii calitative. Walter Gropius, promotorul european al construcției industriale a orașului, animatorul școlii de proiectare Bauhaus, scria într-unul din articolele sale programatice că „dintr-o pluralitate de soluții economice identice — și în practică există întotdeauna mai multe — artistul (adică arhitectul), în interiorul limitelor pe care i le impune timpul său, alege după gustul său personal”. Această notă personală este doar secundară sau chiar „terțiară”, căci — continuă Gropius — „arhitectura este întotdeauna națională, întotdeauna individuală, dar din cele trei cercuri concentrice — individ, popor, umanitate — cel din urmă le înglobează pe celalte două” [11].

Or, ceea ce atrage atenția în pledoariile din această perioadă, calificată de „eroică” și pentru revendicările sociale în numele cărora acționau un Gropius, Le Corbusier ș.a., între care s-a înscris și ideea de „locuință (cultural) minimă” [12], este faptul că în alegerea din care a rezultat noul urbanism s-a operat nu numai după o dimensiune, după un singur criteriu, ci după două: opțiunea pentru industrializarea construcției urbane, în dauna sistemului meșteșugăresc precedent, cu toate implicațiile — standardizare, raționalizare etc. — s-a dublat *expresia verbis* de opțiunea pentru colectivizarea locuirii, în dauna locuirii individuale. „Structura internă a familiei industriale — scria Gropius în 1929 în articolul *Premisele sociologice ale locuinței minime pentru populațiile urban-industriale* — o face să se întoarcă de la locuința monofamilială spre locuința în blocurile cu multe etaje și pînă la urmă spre o gospodărie centralizată [13]. „Socializarea familiei urbane — scria de asemenea W. Gropius — progresează, iar natura democratică a blocurilor înalte, avînd servicii menajere centralizate, corespunde acestei tendințe... Un mare avantaj îl constituie întrajutorarea reciprocă a familiilor a cărei posibilitate este, desigur, mult mai directă în blocurile înalte decît în casa individuală și numai blocurile înalte, cu ajutorul instalațiilor lor centralizate de servicii, pot elibera indivizii care le ocupă o mare parte

din cele mai plicticoase și obositoare activități menajere; acestea sînt importante și din punctul de vedere al economiei naționale, datorită îndeosebi economiei de materiale și de timp pe care le asigură" [14]. Gropius întrevedea construirea în aceste blocuri nu numai a unor instalații menajere centralizate (bucătării de exemplu), dar și a unor camere de recreere, a unor dotări sportive etc., toate conducînd la ceea ce el denumea „*timp liber creator*”.

O confruntare a acestor intenții cu calea urmată de arhitectura urbană contemporană atestă că, dacă ideea industrializării procesului de proiectare-construcție s-a impus definitiv, în schimb aceea a locuirii colective, care să asigure nu numai locuirea familiilor în unități distincte dar și integrarea lor în unități colective, spre care inevitabil le împing condițiile ecologice, dar și mai ales eficiența economică-culturală și realitatea macrosocială, această intenție a fost abandonată.

Le Corbusier care, prin „*la maison radieuse*” din Marsilia, a dat — la începutul decadelor a VI-a — întruchiparea standard a ideii de locuință colectivă (în acest bloc de locuințe pentru aproximativ 200 familii, întreaga activitate gospodărească și de educare-creștere a copiilor mici este asigurată de servicii colective amplasate în interiorul blocului, ca și numeroase dotări pentru timpul liber), n-a dezvoltat această direcție și se pare că nimeni din Occident n-a continuat-o.

Chiar la părintele ekisticii, Constantinos Doxiadis, care consideră „socializarea locuirii” drept „o cauză fundamentală” a problemelor cu care este confruntată arhitectura [15], pledînd pentru o abordare „integralistă” a locuirii așezării, ideea de bază rămîne a nevoii construirii de mase de locuințe, cu păstrarea vechii distribuții de funcții pe teritoriile privat-familial, public-social. (Delatfel, nu întîmplător în marea sa Ekistică el expune în modul cel mai sistematic, din cîte s-ar putea imagina actualmente, reductivismul ecologic în problemele locuirii).

În perspectiva discutată, se poate afirma că dintr-un motiv sau altul, iar convingerea mea este că constrîngerile economice au jucat aici mai curînd un rol minor, arhitectura din țările socialiste nu a reușit încă să înscrie pe teren natura creativistă a noii societăți.

Acesta este, în linii mari, sensul aspectelor negative pe care le-am desprins din cercetările de teren întreprinse, dar asemenea aprecieri au făcut și autori din alte țări, cum este G. A. Gradov din U.R.S.S. Constatarea lui este că „pe cînd în industria U.R.S.S. producția este socială, în sfera locuirii procesul de socializare a gospodăriilor casnice, de formare a unei largi gospodării culturale și economice, este abia în curs de desfășurare... Teza cunoscută a lui Lenin, privind transformarea micilor gospodării casnice individuale într-o gospodărie socialistă, are încă un caracter programatic” [16].

Cu vreo 15 ani în urmă, aceeași poziție, dar sub forma pozitivă a unor proiecte de viitor, o împărtășise și academicianul Strumilin [17].

5. În lumina celor expuse pînă aici, luînd ca o dimensiune a calității vieții axa colectivism-individualism, cosubstanțială structurii sociale, și de aceea inerentă în analiza proceselor de locuire și a construcției urbane, îmi permit să sugerez următoarele:

a. Inițierea, în colaborare cu toate organismele și specialiștii interesați — arhitecți, ingineri constructori, economiști urbani etc. — a unei analize atente a fundamentelor sociale, științifice, economice, ale urbanismului contemporan, prin prisma efectelor de durată, sociale și sociologice, asupra cărora în momentul de față sintem mai edificați decât în deceniul precedent.

b. Inițierea, pe aceeași bază și cu larg sprijin instituțional și civic, a construirii unor unități de locuire experimentale la care sociologii de specialitate să joace un efectiv rol de proiectare. Trebuie să ținem seama că actuala construcție urbană este destinată să dureze timp de câteva generații și că în acest domeniu nimic nu poate fi mai dăunător decât închiderea perspectivei.

c. Diversificarea și amplificarea cercetărilor în sfera locuirii pe linia aspectelor propriu-zis sociologice, dintre care numai câteva au fost amintite aici. Este foarte probabil ca pregătirea de specialitate a sociologului să necesite o ameliorare a legăturii dintre învățământ și instituțiile de proiectare propriu-zise.

d. În sfârșit, ca o problemă de interes general : atragerea în centrul cercetărilor și dezbaterilor sociologice a selecției, formării, statutului, competenței și inserției instituționale a arhitectului, unul dintre cei mai activi agenți în sfera calității vieții și totodată, una dintre profesiile care au înregistrat în secolul nostru cele mai radicale prefaceri.

Bibliografie

- 1 * * * *Anuarul statistic al R.S.R., D.G.S., 1973, p. 63, tab. 14.*
- 2 SEBESTYEN GH., *Note preliminare despre remodelarea urbană și eficiența ei în condițiile fărăi noastre, „Arhitectura”, XXI, 4 (143), 1973, p. 14—15.*
- 3 * * * *Procesul de urbanizare în R. S. România. Zona Slatina — Olt (sub redacția MIRON CONSTANTINESCU și H. H. STAHL), Edit. Academiei, 1970 ; N. DAMIAN, Schimbări ale structurii familiale în cadrul procesului de urbanizare, p. 209—251 ; A. CAZACU, Procesul de ansamblu al integrării industrial-urbane, p. 255—300 ; I. DRĂGAN, Integrarea socioculturală. Mentalități și comportamente citadine în formare, p. 301—326.*
- 4 * * * *Procesul de urbanizare în România, zona Brașov (coord. T. BOGDAN, M. CERNEA, M. CONSTANTINESCU, P. CRISTEA), București, Edit. politică, 1970, mai ales partea a III-a Cartierul, p. 239—414.*
- 5 N. DAMIAN, *Efecte sociale ale locuirii în noile blocuri, în „Viitorul social”, nr. 2, 1973 ; p. 403—410.*
- 6 Proiect I.P.B. nr. 7670/1970, *Studiu privind raportul dintre cadrul construit și modul de trai la scara unei microunități complexe ; Proiect I.P.B. nr. 8584/1972, Caracteristici și tendințe ale traiului populației în noi ansambluri de locuit (investigație în marele ansamblu Drumul Taberei).*
- 7 Proiect I.P.C.T. nr. 4338, *Cercetarea periodică a modului de utilizare a locuințelor pe baza unui eșantion constant (cercetare comportind mai multe etape anuale, începind din 1967).*
- 8 ZIOLKOWSKI A. I., *Aspecte sociale și culturale ale protecției mediului ambiant (prezentare rezumativă), în „Urbanism”, C.I.D.S.P., nr. 1, 1972, p. 5—22.*
- 9 În sensul pe care-l acordă termenului de proiectare O. I. Ghenisaretskii, *Încercare de construire metodologică a sistemelor societale, în * * * Modelarea proceselor sociale ; București, Edit. științifică, 1973 (trad. din l. rusă), p. 61—78.*

- 10 APOSTOL P., *Calitatea vieții și studiul indicatorilor sociali*, în „Sociologie. Revistă de referate recenzii și sinteze”, C.I.D.S.P., vol. X, 4, 1973, p. 415—432.
- 11 GROPIUS W., *Le rôle de l'industrie. I. Déclaration de Principe*, în antologia Choay Fr., *L'urbanisme Utopies et réalités*, Ed. du Seuil, Paris, 1965, p. 226.
- 12 Cf. ZEVI B., *Cum să înțelegem arhitectura. Studiu asupra interpretării arhitecturii ca spațiu*, București, Edit. tehnică, 1969 (trad. din l. italiană), p. 154—155.
- 13 GROPIUS W., *Sociological Premises for the Minimum Dwelling of Urban Industrial Population*, în *Scope of Total Architecture*, N.Y., Harper & Brothes Publishers, 1955, p. 115.
- 14 GROPIUS W., *Houses, Walk-up of High-rise Apartment Blocks?* în *loc. cit.*, p. 132—133.
- 15 DOXIADIS C., *Architecture in Transition*, Hutchinson of London, 1964, mai ales, *Socialization*, p. 44—45.
- 16 Apud, prezentarea semnată de SEBESTYEN GH., a cărții lui GRADOV C. A., *Oraș și mod de viață*. În „Urbanism”, C.I.D.S.P., nr. 2, 1972, p. 7.
- 17 STROUMILINE S. G., *Une cité communiste*, în Choay Fr., p. 251—256.